

VLAAMSE COMMISSIE ONROEREND ERFGOED

ADVIES VCOE 2016|004 VAN 14 JANUARI 2016

OVER DE VOORLOPIGE BESCHERMING ALS DORPSGEZICHT VAN DE DORPSKERN VAN ROZEBEKE IN ZWALM, NAAR AANLEIDING VAN DE ADVIESVRAAG VAN MINISTER GEERT BOURGEOIS VAN 9 DECEMBER 2015

De Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed, rechtsgeldig samengesteld, brengt op 14 januari 2016 volgende advies uit:

1. De VCOE ontving op 9 december 2015 een adviesvraag van Geert Bourgeois, minister-president van de Vlaamse Regering en minister van Buitenlands Beleid en Onroerend Erfgoed over de voorlopige bescherming van de dorpskern van Rozebeke in Zwalm. Het betreft de bescherming als dorpsgezicht van de bebouwing rond de Onze-Lieve-Vrouwekerk met omringend ovaalvormig kerkhof en kerkhofmuur, een aantal burgerwoningen en hoevesites, houtige erfgoedelementen en voetwegen.

De VCOE vindt het positief dat een uitgebreid dossier voor advies werd voorgelegd aan de commissie. De commissie spreekt zich in voorliggend advies uit over de documenten in het kader van de voorlopige bescherming met name (a) het ministeriële besluit tot voorlopige bescherming, (b) de fotoregistratie, (c) het afbakeningsplan en (d) het beschermingsvoorstel.

2. De commissie erkent de erfgoedwaarden van de dorpskern van Rozebeke. Het betreft een zeldzaam en goed bewaard kerkdorp gelegen op de flanken van de Zwalmvallei en gekenmerkt door een unieke configuratie. Centraal in het dorp, op het kruispunt van de historische verbindingswegen (Sint-Annastraat, Boembeekstraat, Rekelberg) bevindt zich de romaans-gotische Onze-Lieve-Vrouwekerk met omringend kerkhof en kerkhofmuur. De structuur van de dorpskern, met het kronkelende stratenplan, is sinds de late middeleeuwen nauwelijks gewijzigd. De kerk en de kerkhofmuur zijn beschermd als monument, het kerkhof als landschap. Een mooi ensemble van kleinschalige en gesloten bebouwing concentreert zich rond de kerksite. Naast bewoning en hoeves zijn er een aantal functionele gebouwen bewaard zoals de voormalige pastorie, het voormalig gemeentehuis, cafés, het voormalig klooster en de dorpsschool. De omgeving van het dorpsplein wordt getypeerd door een aantal oude voetwegen en houtige elementen die verwijzen naar het historisch landgebruik.

De commissie ondersteunt aldus artikel 1 van het ministerieel besluit waarin de bescherming van de dorpskern van Rozebeke als dorpsgezicht wordt vastgelegd.

3. Zowel in het inhoudelijke dossier als in het ministeriële besluit wordt de erfgoedwaarde van de kerksite (kerk, kerkhof en kerkhofmuur) uitvoerig geëvalueerd en omschreven. De evaluatie van de kerksite vertaalt zich echter niet in een geactualiseerde bescherming van de kerksite.¹ De bescherming van het dorpsgezicht overlapt bijgevolg met de bescherming van de kerk en kerkhofmuur als monument en de bescherming van het kerkhof als landschap. Hierdoor ontstaat een onduidelijke situatie waarin de kerksite wordt beschermd in twee gedateerde besluiten en de erfgoedwaarden, beheersdoelstellingen en voorschriften voor de kerk en voornamelijk voor het kerkhof worden opgenomen in een nieuw besluit, nl. dat van het

¹ De kerk werd bij ministerieel besluit van 16 juli 1938 beschermd omwille van haar artistieke, oudheidkundige en historische waarde. Op 12 april 1974 werd de bescherming uitgebreid tot de kerkhofmuur van het aanpalende kerkhof en werd het kerkhof beschermd als landschap.

dorpsgezicht.

De commissie is van oordeel dat - gezien de belangrijke rol die de kerk met het omringend kerkhof speelt binnen het dorpsgezicht en uitgaande van een meer geïntegreerde benadering van het dorpsgezicht - een onderzoek naar een eventuele actualisatie van de bescherming van het monument en landschap zich in dit dossier opdringt. De commissie vraagt aldus de oude beschermingen op te heffen en de kerksite met inbegrip van de bijbehorende cultuurgoederen volwaardig te waarderen als monument in het kader van het beschermingsbesluit van het dorpsgezicht. Voor het monument kunnen vervolgens afzonderlijke beheersdoelstellingen, voorschriften en toelatingsplichten worden opgenomen.

4. Artikel 2 van het ministerieel besluit verwijst naar de historische, ruimtelijk-structurerende, stedenbouwkundige, architecturale, esthetische en sociale waarde die de bescherming verantwoordt en beschrijft zeer uitvoerig de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen die het dorpsgezicht typeren.

De commissie stelt vast dat de uiteenlopende elementen en kenmerken van het dorpsgezicht uitgebreid worden beschreven. De beschrijving brengt echter te weinig differentiatie aan tussen waardevolle en minder waardevolle elementen. Door ook minderwaardige elementen te beschrijven en registreren op foto, worden ze gevat door vergaande doelstellingen, voorschriften en toelatingsplichten.

De commissie formuleert nog volgende technische bemerkingen bij artikel 2:

- Voetweg 20 (tussen Rozebekeplein 8 en 10) wordt beschreven in het ministerieel besluit, maar werd niet geregistreerd op foto.
 - De boomgaard in de Boembeekstraat wordt beschreven als erfgoedelement. Het inhoudelijk dossier geeft aan dat het gaat om een relict van een hoogstamboomgaard. Het is evenwel onduidelijk wat de erfgoedwaarde is van deze boomgaard. De boomgaard werd tevens niet geregistreerd op foto.
 - De percelen 169C2 en 169D2 worden omschreven als een punt van waar een esthetische zichtas op de dorpskern bestaat. Deze percelen zijn niet zichtbaar op het afbakeningsplan. Het is wenselijke deze percelen mee op te nemen in het afbakeningsplan.
5. De beheersdoelstellingen voor het te beschermen dorpsgezicht zijn opgenomen in artikel 3 van het ministerieel besluit.

De commissie vindt het positief dat de herkenbaarheid en leesbaarheid van de historische configuratie van het dorp wordt vooropgesteld. Daarbij is de openheid van het dorpsplein met de kerksite en de omliggende gesloten bebouwing zeer typerend. Ook het behoud van de architectuur, typologie en de volumewerking van de gebouwen binnen dit landelijk en kleinschalig dorp is van cruciaal belang. Dit geldt voor alle gebouwen. De commissie vraagt in dat opzicht de tekst als volgt aan te passen: *'De architectuur, de typologie, de volumewerking en de vormtaal van de bebouwing dient herkenbaar en leesbaar te blijven als typisch voor eenvoudige dorpshuizen uit het begin van de 20ste eeuw.'*

De commissie is evenwel van oordeel dat de beheersdoelstellingen te weinig ruimte laten voor ontwikkelingsmogelijkheden binnen het dorpsgezicht. Rekening houdend met de zeer uitvoerige en gedetailleerde beschrijving van de erfgoedelementen is *'het behoud van de erfgoedkenmerken en erfgoedelementen'* met eventueel historisch herstel niet steeds wenselijk. De commissie wijst onder meer op enkele kleine dorps-elementen en kleine landschapselementen waarvan de bijdrage aan de erfgoedwaarde van het dorpsgezicht in vraag kan worden gesteld. Het betreft o.m. de grot in rotsceement met Mariabeeld op het terrein van

het voormalig klooster en de op stam gezette struik met in de top de figuur van een eend op de binnenkoer van Sint-Annastraat 3 of de boomgaard in de Boembeekstraat.

De commissie merkt daarbij aansluitend op dat de vraag naar historisch herstel de ontwikkeling van het dorp in de toekomst niet mag hypothekeren. De commissie vraagt de tekst als volgt aan te passen: *'De structuur en de kleinschaligheid van de gesloten bebouwing op het dorpsplein en in de aanpalende verbindingswegen, binnen de perimeter van het dorpsgezicht, dienen herkenbaar en leesbaar te blijven, en eventueel versterkt door historisch herstel.'* Met betrekking tot de voortuintjes is de analyse niet erg precies en is het onduidelijk wat het herstel van de 'historische situatie' precies inhoudt.

Wat betreft de leesbaarheid van de typische structuur van het dorp wordt als doelstelling geformuleerd: *'De architectuur, de typologie, de volumewerking en de vormtaal van de gebouwen met erfgoedwaarde dienen herkenbaar en leesbaar te blijven.'* De commissie vraagt duidelijker te specificeren welke gebouwen effectief erfgoedwaarde hebben en vraagt de nieuwbouwwoningen en verbouwde woning (Boembeekstraat 4, Rozebekeplein 8 en 10) expliciet uit te sluiten. De garantie op een geschikte ruimtelijke inpassing van eventuele nieuw- of vervangbouw is voldoende gegarandeerd door volgende beheersdoelstelling: *'Indien nieuwbouw of vervangbouw wordt gerealiseerd dient ervoor gezorgd te worden dat deze nieuwe ingrepen geen negatieve impact hebben op de erfgoedwaarden van het dorpsgezicht. Dit kan door gebruik te maken van nokhoogtes, gabarit, gevelritmering, bouwmaterialen en typologieën die aansluiten bij de hierboven opgesomde erfgoedelementen en die bijgevolg deel uitmaken van de erfgoedwaarde.'* Elke nieuwe aanvraag zal m.a.w. steeds getoetst worden aan het geheel van de erfgoedwaarden die aan de bescherming ten grondslag liggen.

Met het oog op een kwalitatieve ontwikkeling van de kerksite in het centrum van het dorp vraagt de commissie meer flexibiliteit inzake groenaanleg. De commissie suggereert volgende doelstelling te schrappen: *'De aanplant van bomen of coniferen of hoge groenbeplanting op het kerkhof wordt afgeraden om het zicht op de architectuur van de kerk niet te belemmeren.'* Verderop in de beheersdoelstellingen kunnen alsnog beperkingen op de groenaanleg worden opgenomen door volgende aanpassing door te voeren: *'Het is niet toegelaten om bomen of hoge groenschermen zoals coniferen en hagen binnen de kerkhofsituatie aan te planten die omdat zij het visueel historisch zicht op de architecturale waarde van de kerk wegnemen.'*

6. Artikel 4 van het ministerieel besluit gaat in op de voorschriften voor de instandhouding en het onderhoud van het te beschermen dorpsgezicht.

De commissie vraagt – in functie van de beheersdoelstellingen - de percelen te definiëren die van belang zijn voor het vrijwaren van het zicht op de kerktoren. Dit biedt een grotere rechtszekerheid voor de eventuele verdere ontwikkeling van de bebouwing in het dorp. De bijzondere voorschriften stellen verder het behoud voorop van het gesloten karakter van de historische bebouwing op het Rozebekeplein. Hiermee wordt ook het gebouw op Rozebekeplein 5 gevat. Een specifieke verwijzing naar dit gebouw en de kadastrale percelen is overbodig.

7. Tot slot geeft artikel 5 een overzicht van de toelatingsplichtige handelingen binnen het te beschermen dorpsgezicht.

Artikel 5 van het ministeriële besluit stelt dat *'het verwijderen, vervangen of wijzigen van historische materialen en het toepassen van behandelingen met als doel de historische materialen te reinigen, te herstellen, te verduurzamen of te beschermen tegen verweer en aantasting'* toelatingsplichtig is. Deze toelatingsplicht wordt overgenomen uit art. 6.2.4 van het onroerenderfgoedbesluit betreffende de toelatingsplichten voor beschermde monumenten. De commissie kan het toepassen van deze toelatingsplicht enkel ondersteunen voor die gebouwen

waarvan de erfgoedwaarde voldoende aangetoond kan worden. Gebouwen zonder duidelijke erfgoedwaarde moeten expliciet worden uitgesloten van deze toelatingsplicht. Bovendien is het op basis van het beschermingsbesluit en het inhoudelijke dossier onvoldoende duidelijk welke materialen beschouwd moeten worden als ‘historisch’ en welke niet. Verdere specificering is noodzakelijk.

Binnen het dorpsgezicht moet een toelating worden gevraagd voor het aanleggen of wijzigen van verharding of het uitbreiden van bestaande verharding. De oppervlakenormen die in het onroerenderfgoedbesluit (art. 6.2.5.) worden gekoppeld aan deze toelatingsplicht, worden in het beschermingsbesluit niet opgenomen.² Dit heeft echter verstrekkende gevolgen. De aanleg van terrassen, paden, opritten etc. zal steeds toelatingsplichtig zijn. De commissie vraagt de bepaling op te nemen zoals geformuleerd in artikel 6.2.5 van het onroerenderfgoedbesluit.

Met bepaling 13° betreffende *‘het wijzigen van de structurele aanleg van historische pleinen, tuinen en erven; met uitzondering van de normale aanplant van cultuurgewassen, onder meer voor de landbouw, en van moestuin- en lage siertuinbeplanting’* wordt de toelatingsplicht ook van toepassing op tuinen en erven. Daarbij is het niet duidelijk wat begrepen wordt onder ‘lage siertuinbeplanting’. De commissie kan deze bepaling slechts ondersteunen voor wat het historische plein betreft. Voor de tuinen en erven vraagt de commissie de bepaling op te nemen zoals voorzien in art. 6.2.5 van het onroerenderfgoedbesluit: *‘elke handeling die een aanzienlijke wijziging van de landschapskenmerken tot gevolg heeft, met uitzondering van cultuurgewassen, onder meer voor de landbouw, en tuinbeplanting.’*

Het is onduidelijk waarom onder toelatingsplicht 16° naast elke reliëfwijziging, ook wijzigingen van het hydrografisch netwerk en werken die impact hebben op het grondwaterpeil worden toegevoegd. Er lijkt geen duidelijke relatie te zijn tussen deze toelatingsplicht en het inhoudelijke dossier. De commissie vraagt deze toevoeging te motiveren, alsook te verduidelijken op welke manier de mogelijke impact op het grondwaterpeil zal worden ingeschat.

8. Het inhoudelijk dossier geeft op pagina 10 aan dat de kerk van Rozebeke nog dienst blijft doen voor uitvaarten, huwelijken en diensten voor overledenen en ter gelegenheid van de kermissen of bedevaarten. Volgens het dekenaal plan (binnenkort bevestigd in een parochiekerkenplan), wordt de kerk vanaf 1 januari 2016 niet meer gebruikt voor de eredienst en is herbestemming ervan mogelijk. De functie van de kerk als kerk is dus geen evidentie meer. De commissie vraagt dit aspect in het dossier verder te verduidelijken – onder meer in het functie van de bedenkingen die de commissie formuleert in paragraaf 3 van dit advies met betrekking tot een eventuele actualisatie van de bescherming van de kerk en het kerkhof als monument.

² Art. 6.2.5 van het onroerenderfgoedbesluit: *‘e) het aanleggen of wijzigen van verharding met een minimale gezamenlijke grondoppervlakte van 30 m² of het uitbreiden van bestaande verhardingen met minimaal 30 m², met uitzondering van verhardingen geplaatst binnen een straal van 30 meter rond een vergund of een vergund geacht gebouw.’*

9. Op basis van bovenstaande argumentatie en opmerkingen geeft de commissie een gunstig advies voor de voorlopige bescherming als dorpsgezicht van de dorpskern van Rozebeke in Zwalm.

Namens de Vlaamse Commissie Onroerend Erfgoed,

Michiel Deweirtd
Voorzitter